

Марко С. Трајковић
Универзитет у Нишу
Правни факултет у Нишу
marko@prafak.ni.ac.rs
ORCID ID: 0000-0001-5302-918X

Драгица С. Дракић
Универзитет у Новом Саду
Правни факултет у Новом Саду
D.Dragic@pf.uns.ac.rs
ORCID ID: 0000-0002-5248-6562

ОГРАНИЧЕНИ ДОМЕН ПРАВЕДНЕ РАВНОТЕЖЕ У ПРАВНОМ ПОРЕТКУ*

Сажетак: Иако је равнотежа оно чему све, ња и сам правни поредак тежи, она која мора да се оствари путем правде, често је недостижна. Разлози за овакво стање налазе се најпре у друштвеним и појединачним интересима који су ипак природе да се не могу са лакоћом довести у равнотежу. Уз ово морамо констативати да се правда као гарант равнотеже не може повезати са појмом индивидуалне среће и задовољства јер је ипак директно супротна срећи и задовољству других. Тако је самим тим релација објективно схваћена правда, ако је ипак нешто из перспективе индивидуе могуће, и субјективно схваћена правда немогућа. Поред овог ограниченог домену равнотеже доприноси и не тако праведан свој политичке и права где интерес претже над основним задатком права, над праведном равнотежом. Није било ниједног правног система, ни једног правног поретка који у себи није носио антиномију правде и правне сигурности у којој је правна сигурност однела победу, што значи да је равнотежа нарушена. Право је истовремено и мера зла која изједначава, или не, те ће онда и оно бити супротстављено субјективном схватању праведне равнотеже ствари. Из овога произлази да ће праведна равнотежа увек бити ипак идеал који ће стићи својим

* Рад је резултат истраживања на пројекту: „Одговорност у правном и друштвеном контексту“, који финансира Правни факултет Универзитета у Нишу, у периоду 2021-2025. године.

дометом испод интјереса спровођења одређене правне полиџике, посебно кривично-правне. У ово ће се умешајти и комјромийовајти домен примене правде и сам правни језик којим се право као јаранј друшћивене равнотеже служи да би се осјварило у правном поретку.

Кључне речи: право, кривично право, равнотежа, правда, правна сигурносћ, језик.

1. УВОД

Основни задатак права, уврежен у схватањима правника и оних који то нису, заправо је остваривање праведне друштвене равнотеже. Када се у остваривању тог захтева „омане“ у свести људи рађа се идеја о неправедном правном поретку. Овде ваља бити опрезан, да ли је субјективни доживљај неправде и нарушене равнотеже довољан за означавање једног правног поретка као неправедног? Опет, сваки појединац има право на своје схватање и тражење равнотеже, па изгледа да је ова борба између објективно и субјективно схваћене праведне равнотеже непрестана и самим тим извор нестабилности правног поретка.

И сам правни поредак који је живи организам чини озбиљне грешке у домену спровођења самог права чиме угрожава и домен остваривања равнотеже. Тако она постаје идеал и кабинетски сан одређених људи који је према онима који себе називају рационалним типовима људи, постаје нерелан јер право схватају као инструмент који остварује правду те „је његов смисао да буде праведно“.¹ Основна идеја права јесте правда, односно она „не може бити ништа друго него правда“² те самим тим ништа друго до остваривања праведне равнотеже. Али, пошто правда јесте нека врста „празне“ формуле у коју можемо свашта уметнути постаје јасно да се под њом може баш подразумевати „свашта“ и „ништа“ јер „Праведним се могу назвати примена неког закона или покоривање том закону, али и сам закон“.³ Али, може се назвати праведним и одбијање да се покоримо закону са злочиначком садржином, односно може се неправедним назвати спровођење таквог закона. Сада је питање са које стране се гледа на тачно одређени закон и на његову примену. Историја није била шкрта у примерима сукоба мишљења око садржине закона који ваља да оствари друштвену равнотежу. Праведна равнотежа може директно бити везана за једнакост, или за слободу, те се тиме домен њене примене још више ограничава и компликује. Одакле

¹ Густав Радбрух, *Филозофија права*, НОЛИТ, Београд 1980, 15.

² Ibid., 45.

³ Ibid., 46.

је могуће извести овакав став? Баш из негативних а „делотворних образаца“ путем којих се рађа начин на који „историја саму себе приповеда, лажући се, и ствара се, причајући се“.⁴ На овај начин и сама праведна равнотежа може послужити уласку у тоталитарне правне поретке. Зашто користимо израз тоталитарни правни поредак? Ниједан се није лишио својих законских прописа а самим тим није лишио свог правног система по чијим нормама су се људи понашали, те је онда то тоталитаризам у односу на државу и тоталитарни правни поредак у односу на право.

2. ШТА ЈЕ ЗАПРАВО ПРАВЕДНА ДРУШТВЕНА РАВНОТЕЖА?

Шта је заправо праведна друштвена равнотежа на то нема једнозначног одговора, те се питање равнотеже веома лако окреће ка питању неправде. Ово из разлога што оно што је за једног праведна друштвена равнотежа, а за другог је неправда, иако сви они мисле на стање у којем се сви они „понашају праведно и желе ствари које су праведне“.⁵ И изгледа да о праведној друштвеној равнотежи нико није боље говорио од оних којима је то стање ускраћено. Тако се „једно опречно стање познаје по својој опреци“,⁶ односно „За име правде не би знали да није тога (неправди)“, или ако говоримо о опозитима „Болест учини здравље пријатним и добром, глад – ситост, замор – отпочинак“.⁷ Дакле, нема праведне равнотеже, а да није било неправде, односно праведна се равнотежа може повезати са оним што је законито јер су „све законите ствари некако и праведно“.⁸ Идилична представа праведне равнотеже рећи ће да је она таква вредност да јој друге не могу прићи.⁹

Идилична представа правног поретка бива нарушена онда када се изађе из колосека праведне друштвене равнотеже, што чини неправда, те је потом „један члан“ а „превелик, други премален“, из тог разлога један који чини неправду увек има више од оног коме се та неправда наноси.¹⁰ Сада би то ваљало да значи да онај који трпи у правном поретку домен примене права доживљава прилично ограниченим, и самим тим није сретан. Тада се може рећи да је нарушена ваљана равнотежа у добрима коју друштво и држава ваља да штите.¹¹

⁴ Жан-Пјер Фај, *Тојталитарни језици*, Издавачка књижарница Зорана Стојановића, Нови Сад, 2014, 6.

⁵ Aristotel, *Nikomahova etika*, Sveučilišna naklada Liber, Zagreb, 1982, 87.

⁶ Ibid.

⁷ Хераклит, *Фрејменџи*, Модерна, Београд, 1990, 42.

⁸ Aristotel, *Nikomahova etika*, 89.

⁹ Ibid.,

¹⁰ Aristotel, *Nikomahova etika*, 94.

¹¹ Милош Ђурић, *Историја хеленске етике*, Завод за уџбенике и наставна средства, Београд, 1987, 393.

Вредносни инструмент друштва, попут правде, мора да обезбеди заједно са правом „достојанство чланова заједнице“, као и да успоставља друштвену равнотежу између чланова заједнице.¹² Ово је живи процес који има своју сопствену динамику те захтева „правичност“ која може бити везана за „појединачни случај“.¹³ Компликованост праведне равнотеже и несталност људског карактера навео је Аристотела да да предност владавини начела над владавином људи у остварењу друштвене равнотеже. Тако је дошло до размиоилажења између природно праведне равнотеже и оне коју задаје законски пропис, који иако је трансцендентално мање снаге, реално таквог је императивног карактера да се са њим не можемо спорити. Тако настаје сукоб између природне и законске друштвене равнотеже, што веома често компромитује саму праведну друштвену равнотежу.

Долази до сукоба схватања праведне друштвене равнотеже, где се схватања крећу између тога да је равнотежа често окренута чувању задатог стања односно окренута користи „постојеће власти“.¹⁴ Ово наводи на закључак да је неправда та која дарује „срећнији живот и зато је кориснија“.¹⁵ Ово ипак нису једина схватања праведне друштвене равнотеже, те је од Сократа и даље прихваћено да праведник срећно живи јер се и сам „ослања на своје право“.¹⁶ Ова несразмера између схватања праведне друштвене равнотеже доводила је кроз „тоталитарне језике“¹⁷ до злочина „обогаћеног“ лепим речима те су „изнад улаза у концентрациони логор *Buhenvald* стајале речи „Свакоме своје“ – речи којима су многи правници поучавали као фундаменталним за правду“.¹⁸ Многе пароле праведне друштвене равнотеже нису ништа друго до празне таутолошке формуле јер „свакоме треба доделити оно што му треба доделити“,¹⁹ може баш свашта и ништа да значи. Из тог разлога се устаљена правила праведне друштвене равнотеже скоро да ништа не значе ако се подвргну логичкој провери. Правилу „Што не желиш да се теби учини, то ни другоме ти не чини“ може се упутити практичан приговор који даје Пуфендорф „да би, по њему, судија морао ослободити друмског разбојника уместо да га осуди на смрт“.²⁰ Што даље наводи на закључак да о праведној равнотежи може, као и за правду саму, важити само оно што је то лично за сваког.²¹ Ово

¹² Ibid.

¹³ Г. Радбрух, *Филозофија њрава*, 48.

¹⁴ М. Ђурић, *Историја хеленске еџике*, 348.

¹⁵ Ibid.

¹⁶ Immanuel Kant, *Metafizika ѓудореџа*, Matica hrvatska, Zagreb, 1999, 31.

¹⁷ Појам који користи Жан-Пјер Фај.

¹⁸ Роберт. Валтер, *Три њрилоџа чисџој џеорији њрава*, Досије, Београд, 1999, 44.

¹⁹ Ibid., 45.

²⁰ Р. Валтер, *Три њрилоџа чисџој џеорији њрава*, 49

²¹ Ibid., 65.

у пракси изгледа и овако „најстроже је право највеће неправо“ које се може решити само судом савести,²² односно праведна друштвена равнотежа је ствар „крајње личне исповести“ или даље „аутономне одлуке човекове савести“.²³ Међутим, да ли на вишим разинама можемо прихватити да је овако односно, да је то ствар „аутономије морала“.²⁴ Да ли је нама нужна праведна друштвена равнотежа? Ако јесте онда је реалност да је правда тек „једно могућно, али не и нужно својство друштвеног поретка“,²⁵ веома погубна.

Питање праведне друштвене равнотеже по природи ствари креће од субјективног доживљаја среће, што је природно. Истовремено то је компромитовано реалношћу да нико не може да „јамчи срећу свих“.²⁶ Дакле, долази до сукоба између субјективног доживљаја праведне друштвене равнотеже која је увек присутна²⁷ и самим тим има карактер „релативног“ а не објективног „вредносног суда“²⁸ и објективне датости. Зато је и присутно да су идиличне формуле праведне друштвене равнотеже оне које често доводе до апсурда.²⁹ Овако постављена ствар доводи до закључка да је идилична потрага за апсолутно праведном друштвеном равнотежом унапред изгубљена ствар, јер увек постоји могућност постојања „супротног вредносног суда“.³⁰ Опет се враћамо поставци да је могуће да се појам праведне друштвене равнотеже извргне руглу тоталитарних правних поредака који користећи „згодне“ језичке формуле попут „свакоме своје“ могу довести до злочина.

Зашто је ствар овако компликована са праведном друштвеном равнотежом? Стална борба између личне среће поводом равнотеже и датости доводи до кругова незадовољства, јер је наравно тешко прихватити „Срећа коју је друштвени поредак кадар да гарантује не може да буде срећа у неком објективно-колективном смислу. То јест, под срећом се сме подразумевати само задовољавање извесних потреба које је друштвени ауторитет, законодавац, признао као такве које су достојне задовољења, као, рецимо, потреба за исхраном, одевањем, становањем“.³¹ Иако и ово сада звучи прихватљиво, одмах се буди онај други моменат који пита: „Ко је тај који одређује шта је то основна животна потреба?“ Дакле, јасно проблем праведне друштвене равнотеже заправо је проблем сукоба схватања. Зато је принцип „свакоме своје“ таутолошка формула која заправо каже да „право треба применити

²² I. Kant, *Metafizika ćudoređa*, 31.

²³ P. Валтер, *Три њилоа чисїој ѡеорији ѡрава*, 65.

²⁴ Ibid., 66.

²⁵ Ханс Келзен, *Шїа је ѡрава*, Филип Вишњић, Београд, 1998, 10.

²⁶ Ibid.

²⁷ Ibid., 12.

²⁸ Ibid., 16.

²⁹ Ibid., 23-28.

³⁰ Ibid., 33.

³¹ X. Келзен, *Шїа је ѡрава*, 11-12.

онако како га по његовом смислу ваља применити³². Што би значило да се из сфере познатог и рационалног изашло у сферу претпоставке, којом се послужио и краљ Соломон у својој пресуди.³³ Што значи да је праведна друштвена равнотежа рационално постављена могућа једино на овај начин „или да се један интерес задовољи на рачун другог, или да се направи компромис између обају“.³⁴ Међутим, тиме је нарушена идилична представа праведне друштвене равнотеже, коју нам даје поставка „Не гледајте ко је на суду, слушајте и малога и великога, не бојте се никога, јер је суд Божји“³⁵ и даље основу налазимо у следећем „Јер је Господ наш судија, Господ који нам поставља законе, Господ је цар наш, он ће нас спасити“.³⁶ Но, људи својом делатношћу казују боље него њихове речи, они у поставку Творца и његове правде не верују. Заправо, ради се о сукобу на релацији сусед – љубав – одмазда, а та релација изгледа веома нерешива. Што нас враћа питању одакле неред и одговору: „Свеколики неред не настаје из трпљења, него из нетрпеливости“.³⁷ Та нетрпеливост била је узрок свих недаћа које изазива ограничени домен примене праведне друштвене равнотеже.

Питање праведне друштвене равнотеже постаје видљивије у неправедном понашању, где се јасно сматра да је то оно понашање које је супротно закону и то оном неписаном, док је субјективни доживљај неправде може ипак косити са оним што пропис каже.³⁸ Дакле, са становишта рационалности овај став је проблематичан: „Правичан човек нема на уму дело него намеру, не део него целину и не гледа какав је ко у датом тренутку, већ какав је био током целог или већег дела живота. Радије се сећа добара што их је примио, него оних што их је другоме учинио. Правичан човек стрпљиво подноси нанету неправду и настоји да до правде дође радије споразумом него парницом. На концу, више жели да спор изглади пред изабраним судијом, него да на суду води парницу, јер онај гледа што је правично, а судија

³² Ibid., 23 и 25.

³³ Прича о Соломоновој правди тече овако: „Као што је познато, он је одлучио да дете, око чијег су се поседовања спориле две жене, подели на два дела, али је био вољан да дете додели оној која би свој захтев повукла како би спасила живот дететов. Јер, ова би – тако је Краљ претпостављао – тиме доказала да дете уистину воли“. Ову причу наставља Ханс Келзен: „Соломоновска пресуда је, ако уопште, праведна једино под условом да само једна од двеју жена воли дете. Ако га воле обе – што је могућно и, чак, вероватно, пошто обе желе да га имају – и ако стога обе повуку свој захтев, спор ће остати нерешен; а ако се затим дете коначно ипак додели једној од двеју странака, пресуда сигурно није праведна, јер унесрећује другу. Наша срећа врло често зависи од задовољавања потреба које не може да јамчи ниједан друштвени поредак“. Х. Келзен, *Шта је њравда*, 10-11.

³⁴ Х. Келзен, *Шта је њравда*, 33.

³⁵ Ibid., 47.

³⁶ Ibid., 46.

³⁷ Ibid., 36.

³⁸ М. Ђурић, *Историја хеленске еџике*, 394.

искључиво закон. Баш стога је и уведен изабрани судија како би правичност могла да превагне³⁹. Овакав став током историје доводи до погубних последица по оне који деле идеал правде, али не и по оне који тај идеал немају. Зато је могуће начинити поставку „праведно и неправедно“ је у сагласности или не са законима. А посебни закони јесу они „које су поједини народи према себи и ради себе донели, а деле се на писане (позитивне) и неписане“⁴⁰. Док ће они општи бити везани за природне јер „постоји неко опште поимање, праведног и неправедног у складу с природом што признају сви народи, па све да међу њима не постоји никакв додир, нити у погледу тога било какав споразум“⁴¹.

На овај начин поново улазимо у не тако јасан релацијски однос субјективно и објективно доживљене праведна друштвене равнотеже, јер: „И према лицима постоји двострука подела закона, јер се оно што ваља и што не ваља чинити односи или на целу заједницу или на једнога од њених чланова. Доследно томе, постоје две врсте праведних и неправедних поступака и дела која се могу односити на једну одређену особу или на целу заједницу. Тако, на пример, онај ко почини прељубу или некога претуче чини преступ према одређеној особи, а ко одбије да служи војску, тај чини преступ према заједници“⁴². Овако то изгледа у пракси друштвене равнотеже, закон писани, људски неће предвидети оно што ће учинити неписани, односно „Има две врсте неписаних закона: једни од њих имају у виду највиши степен одређене врлине или мане с чиме у тесној вези стоје презир и похвала, обешчашћење и почаст, те исказивање општег поштовања, као што је, рецимо, бити захвалан своме добротинитељу, узвратити добрим за добро, бити при руци пријатељима и томе слично, док други обухватају све што је пропуштено у посебном и писаном закону“⁴³. Друштвена равнотежа се може кориговати овако: „Пропусти у писаном закону, с обзиром на законодавца, каткада могу бити хотимични, каткада нехотимични: хотимични су кад им неки случај умакне пажњи; нехотимични кад одређени случај не могу да дефинишу, те су присиљени да дају општу формулацију која се не може примењивати на све, него на већину случајева. Ту спадају сви они случајеви које није лако дефинисати услед њихове безграничности. Тако, на пример, кад се забрањује наносење повреде железом, тешко полази за руком да се тачно одреди величина и облик железног предмета – овде ни цео људски век не би био довољан да се наброје све могућности“⁴⁴.

³⁹ Аристотел, *Реторика 1,2,3*, Независна издања, Београд, 1987, 85.

⁴⁰ Ibid., 81.

⁴¹ Ibid.

⁴² Ibid., 82

⁴³ Аристотел, *Реторика 1,2,3*, 82-83.

⁴⁴ Ibid., 84.

Сасвим је могуће да ограничена „маштовитост“ законописца донесе такву слабост правног поретка која се огледа у немогућности да правни поредак увек обезбеди апсолутно једнаку и праведну друштвену равнотежу, јер „Ако се, међутим, услед безграничног броја случајева, не може дати прецизна дефиниција, а законске се одредбе морају донети, у таквим случајевима треба прибећи општим формулацијама. На пример, ако неко, имајући у руци железни прстен, на неког подигне руку или га удари, он је у складу с писаним законом, начинио прекршај и неправедно поступио, док према стварном стању ствари није начинио неправду, па је овај случај за правичност“.⁴⁵ Таква се друштвена равнотежа у домену кривичног права огледа и у Аристотеловом истрајном ставу да разграничи појмове нехата и више силе, односно „својство је правичности да се не примењују истоветне санкције на погрешке, преступе и несрећне случајеве. У несрећне случајеве спада све што се догађа без умишљаја и зле намере; у погрешке иде све што се дешава не без намере, али му порочност није узрок, док неправедна дела спадају смишљени и порочношћу инспирисани потхвати, јер све што се ради под утицајем страсти проистиче из моралне изопачености“.⁴⁶ С друге стране, праведна друштвена равнотеже превазилази оквире писаног закона, те се често успоставља на следећи начин „Бити правичан значи показати се благ према људским слабостима и обазирати се не на закон, већ на законодавца, не на слово закона, већ на законодавчеву намеру“.⁴⁷ Посебно је овде важно у домену праведне друштвене равнотеже, а кроз призму кривичног права, констатовати да појединци често нарушавају ту равнотежу свесно и са жељом да прибаве корист, али и да прођу некажњено због недела, јер „Људи неправедно поступају кад сматрају да се такво дело може извршити и да га они могу извршити, при том верујући да се такво дело неће открити, или, ако се открије, да ће остати некажњено, или, на крају, ако и буду због таквог дела кажњени, да ће казна бити мања од добити што ће је из тог извући, за себе или за своје ближње“.⁴⁸ Антика заједно са Аристотелом даје прилику да видимо ко су ови појединци или групе које чине оваква дела која нарушавају равнотежу, те се сматра да су то „добри говорници, људи од акције, лица која имају велико искуство у судским процесима; потом, они који имају пуно пријатеља и ако су богати“.⁴⁹ Но ово нарушавање равнотеже има и друге актере који учествују у овом неморалном и незаконитом процесу, односно то се дешава „ако су починитељи неправде пријатељи онима којима наносе неправду, или судијама, јер човек од пријатеља не очекује неправду те би се с њим радије

⁴⁵ Ibid.

⁴⁶ Ibid., 84–85.

⁴⁷ Аристотел, *Реторика* 1, 2, 3, 85.

⁴⁸ Ibid. 75.

⁴⁹ Ibid.

мирио но отварао судски процес. Што се тиче судија, они су наклоњени својим пријатељима, те им или потпуно опраштају или их незнатно кажњавају⁵⁰. Праведна друштвена равнотеже може бити и трајно нарушена јер се починилац недела које води њеном нарушавању може „провући“ јер му то нуде друштвени положај и нарасле класне неједнакости, односно „да их неће открити највише изгледа имају особе чије су особине супротне делу које им се приписује, као, рецимо, кад се слабашан оптужује за физичко злостављање“ или даље када се „ружан“ оптужује за прељубу. Још је детаљнији и на један додуше морбидан начин предвиђа све способности модерних извршилаца деликта „лако је прекрити и оно што се изврши јавно и наочиглед свих услед тога што људи према нечему таквом нису предострожни, сматрајући да је такво нешто неизводиво“.⁵¹ На трајно нарушену равнотежу која се најпре јавља у схватањима појединаца, а потом и у ширим оквирима указује већ Аристотел својим ставом „На неправду се одлучују и особе које знају како ће, чиме ће и где ће вешто прекрити неправедно дело. И они који, у случају да се њихови преступи открију, могу да одлажу и одуговлаче суђење, или да поткупе судије, као и они који, у случају да им изрекну казну, могу да одуговлаче њезино извршење“.⁵² Остаје као интересантно како је већ он уочио оно што ће потоња времена донети као проблем неповерења у могућност равнотеже, посебно ако томе додамо и лукративне мотиве који воде неделима, јер „Људи, наиме, чине неправду из два разлога, добити и части, и њима одговарајућих душевних расположења“.⁵³

Како је све ипак лично, или боље речено није лишено личног момента људи који свом неделима нарушавају равнотежу су они „који поседују нешто што нама недостаје, било да је реч о нечему неопходном, прекомерном, или пак о нечему што се тиче уживања“. Док ће нарушена равнотежа негативно утицати на оне особе „које су нам близу и онима које су од нас далеко. У првом је случају добитак брз, док је у другоме освета спора“. Нарушавање равнотеже могуће је само уз лични моменат, те се она дешава људима „неопрезним и непажљивим“ односно људима „којима су, многи нанели неправду, али нису водили спорна суду, тако да ти људи, као што оно пословица вели, лако постају *мисијски џлен*“.⁵⁴ Овој категорији људи који су жртве нарушене равнотеже до које се стиже неделима можемо додати они који су оклеветани „јер такви и не покушавају да поднесу тужбу, јер се плаше судија“. Иако је ово више „људски бонтон“ или модус међуљудских односа, ова врста недела у дужем временском периоду изазива трајан доживљај

⁵⁰ Ibid

⁵¹ Ibid

⁵² Аристотел, *Реторика* 1,2,3, 76

⁵³ Ibid.

⁵⁴ Ibid., 77-78.

нарушене равнотеже до које доводи и наредна животна ситуација, када се неправда врши над оним људима за које се зна да нису кадри да поднесу тужбу из различитих разлога.⁵⁵

3. ПРАЗНЕ ЈЕЗИЧКЕ ФОРМУЛЕ И ЗЛОЧИН

Свако завођење почиње језиком, тако је и са праведном друштвеном равнотежом где „преображаји језика уводе лудило у трајање“ а „Црна рупа обавија и прождире простор историје, уз идеолошко поље чију је енергију већ прогутала“.⁵⁶ Колико су термини ствар друштвене погодбе а колико су потом опасни, говори став „Један убијени алжирски песник је фундаменталистичку јарост дефинисао као „вољу да се поново успостави изворно“.⁵⁷ У многим језицима успостављање изворног вуче неку врсту вредносног враћања, попут израза *auf der gleichen Rasse*,⁵⁸ путем којег се вршио одабир на рампи „смрти Аушвиц-Биркенау“.⁵⁹

Опасност лежи у „идеолошким утварама“ увијеним у лепе изразе попут праведне друштвене равнотеже, који су изложени у онтологији која је на мети „јарости историје“⁶⁰ уз помоћ „бироградског вируса“⁶¹ која све гази. Да ли је праведна друштвена равнотежа повезана са појмом као што је рај? Изгледа да је у свести највећег броја људи тако. Међутим, искривљено да „би рај настао сутра под условом да... без престанка искорењујемо последњу препреку... Јевреје...“⁶² како говоре идеолози „исте расе“.⁶³ Изгледа да је питање друштвене праведне равнотеже повезано несумњиво са појмом интерес и са техником остваривања интереса, где нас та техника може одвести у злочин исто онолико колико и наговори на одређени тип праведне друштвене равнотеже.

Од индивидуалног злочина до „масовног лудила“ које једна чека да „сазри“ пут води преко индивидуалне жртве која „подстиче кајање“ а у масовном дуготрајном процесу ипак изазива „мржњу и бес – појачано масовно лудило“.⁶⁴ Тако је и ограничени домен правде изражен у поставци „узрок суманутости је чињење неправде, не трпљење неправде“.⁶⁵ Пошто чињење

⁵⁵ Ibid., 78-79.

⁵⁶ Ж. П. Фаж, *Тошалишарни језици*, 8.

⁵⁷ Ж. П. Фаж, *Тошалишарни језици*, 5.

⁵⁸ Ibid., 8.

⁵⁹ Ibid.

⁶⁰ Ibid., 10.

⁶¹ Ibid., 11.

⁶² Ibid.

⁶³ Ibid., 8.

⁶⁴ Херман Брох, *Писма Немачкој 1945-1949*, Светови, Београд, 1994, 7.

⁶⁵ Ibid.

неправде јесте акт воље, исто је и са равнодушним посматрањем изазивања туђе патње путем неправедног чина другог, значи да је кривица изражена у „бестијалној равнодушности“⁶⁶ путем које постајемо саучесници у злочину. Овде се може јасно видети да је злочин појединачна ствар, која се не може изражавати бројкама, нити збрајањем, јер се говори о „обичном злочину“.⁶⁷ Заправо се ради о савршеном злочину у „саучесништво у уморству са своје равнодушности“⁶⁸ које започиње прихватањем празних језичких формула које значе све и ништа. Сасвим поетично истиче се аргумент против равнодушности изражен у категорији пријатељства, јер „Љубав је родила свет, пријатељство ће га поново родити“.⁶⁹ На овај начин могу се избећи замке празних језичких формула које могу бити изражене и императивним језиком правних прописа који захтевају беспоговорну послушност. Она опет изазива равнодушност и саучесништво у злочину, посебно ако жртву не знамо, јер „ми се бринемо за оно што нас се непосредно тиче, а не за универзалну праведност, коју – веома радо – препуштамо Богу“.⁷⁰

Да ли је онда могуће борити се за равнотежу и против празних језичких формула спајањем права и правде кроз призму *јесће* и *ипреба*, односно односа стварност – вредност. Тако постаје јасно да је празна језичка формула сигуран пут у императивни правни пропис са садржином која се може означити као злочиначка. Насупрот овоме мора стајати „воља за правдом“⁷¹ мада је и она упитна када се анализира, јер та воља може бити баш „свашта“. Сва неистина празних формула изражена је у страсти њиховог прихватања, где је она страст заменила сав садржај и постала главна брига оних који носе заставу неке идеје, те тако „Антисемитизам није само радост у мржњи; он пружа неспорна задовољства: поступајући према Јеврејину као према нижем и опаком бићу, самим тим тврдим да је припадам елити“.⁷² Изгледа да страст улази и у домен аксиологије, где је посматрање сваке вредности неограничено, осим што је слобода као вредност веома брижљиво ограничена. Те је слобода сваког друго ограничена, док моја није.

У равнодушности, једностраности и површности лежи опстанак зла које нарушава равнотежу, јер зло је „увек одсуство, недостатак некаквог добра“ али „потпуног изостанка добра нема“ и ту налазимо одговор где зло настаје, оно „ниче и развија се на здравом темељу добра“ те на тај начин и јесте „тајна“, као што и опстаје добро које зло није могло да уништи“.⁷³ Одавде и следи да

⁶⁶ Ibid., 10.

⁶⁷ Ibid.

⁶⁸ Ibid., 13.

⁶⁹ Х. Брок, *Писма Немачкој 1945-1949*, 49.

⁷⁰ Ibid., 49-50.

⁷¹ Густав Радбрух, *Правни и друшћ афоризми*, Досије, Београд 2007, 6.

⁷² Жан-Пол Сарт, *Размишљања о јеврејском питању*, Паидеиа, Београд, 2009, 31.

⁷³ Јован Павле Други, *Сећање и ценитијеј*, Графолик, Београд, 2008, 11-12.

се опасност и налази у празним формулама и „лепим“ речима које могу бити извргнуте и искоришћене на начин да постану извор зла.

Такве речи и празне формуле стварају један посебан, измишљен свет у којем ништа није са овог света који живимо, те тако стварајући опис таквог света зла и празних формула видимо; „I was there for about two years. Time there was different from what it is here on earth. Every split second ran on a different cycle of time. And inhabitants of that planet had no names. They had neither parents nor children. They did not dress as we dress here. They were not born there nor did anyone give birth. They did not live, nor did they die, in accordance with the laws of this world“.⁷⁴ Овај опис логора, који је законски производ празних језичких формула, говори о свету који је изван реалности и рационалности, али ипак постоји. Они који су живели у том свету итекако су свесни да он постоји, док је за друге годинама то било незамисливо. Дакле, поробљавање започиње са празним формулама, а завршава са веома тачним бројем убијених и са оним што можемо сасвим слободно назвати „nightmare“.⁷⁵

Апсурд који се може назвати закон са злочиначком садржином заправо је оно најстрашније, јер представља квази легалан начин остваривања злочина. Злочин се никада не зауставља само на проливеној крви, те је тако иза сваког злочина остало оно што се може назвати „concentration-camp (or KZ) syndrome“.⁷⁶ Док је свет посматрао жртве злочина који су у тоталитарним режимима били правдани законским оквирима „the survivors of the camps were in fact living on emotional reserves that were often too meager to last them their entire lives“.⁷⁷

Веома је опасно не увидети да се иза речи могу одмах наћи дела, те да је заблуда не прихватити да неко иако изговара опасне бесмислице које нарушавају концепт праведне равнотеже може следити своје речи. Тако је опасна заблуда била рећи „One must suppose that Hitlerism will now renounce terrorist methods: government brings responsibility“ или даље „There can be no doubt that Hitler the chancellor will be different from the Hitler of the public rallies“.⁷⁸

Из тог разлога можемо се и сагласити да ће насиље као производ празних језичких формула увек бити начин решавања ствари од стране одређених група на власти, где „Свако ко размишља о историји и политици не може да не буде свестан огромне улоге коју је насиље одувек имало у људским пословима...“.⁷⁹ Они који признају државу као носиоца монопола физичке моћи изгледа да су у страху од нестанка насиља, па се питају „Да ли би неста-

⁷⁴ Tom Segev, *The Seventh Million*, Henry Holt and Company, New York, 2000, 3.

⁷⁵ *Ibid.*, 113.

⁷⁶ *Ibid.*, 7.

⁷⁷ *Ibid.*

⁷⁸ T. Segev, *The Seventh Million*, 17.

⁷⁹ Хана Арент, *О насиљу*, Нова српска политичка мисао, 2002, 15.

нак насиља у односима међу државама значило крај моћи?⁸⁰ Ово је опасно за сваку власт која влада празним језичким формулама и насиљем, а то је свака власт, што значи да је одсуство насиља општа опасност за државе. Ово се посебно истиче у домену права јер право је наредба, односно команда, а „Командовати и бити потчињен: без тога нема моћи – да би постојала моћ није потребан ни један други атрибут... Оно без чега она не може постојати: та суштина јесте команда“⁸¹ Постаје јасно да је садржина а не форма правне заповести или команде, посебно важна. Ако је она испуњена злочиначком садржином, она ће се остварити путем насиља које се налази у основни правне заповести, што је посебно изражено у домену кривичног права. Иако изгледа чудно и тоталитарним владарима је потребан спектар оруђа којим ће реализовати насиље. А данас и онима који то нису као и онима који јесу тоталитарни владари, потребне се празне језичке формуле преточене у прописе са императивним карактером. Те празне формуле које уводе у злочин истовремено развијају индоктринацију која „може само допринети тоталитарној борби против разумевања, а у сваком случају уводи елеменат насиља у цело подручје политике“⁸² Празне језичке формуле које воде злу довеле су свет мишљења до претпоставке „Fiat justitia pereat mundus?“ односно „Wenn die Gerechtigkeit untergeht, hat es keinen Wert mehr, dass Menschen auf Erden leben“⁸³ Када се доведе у стварност нешто што неко прогласи вредностима, и још то оснажи прописима са императивном снагом, долази до равнодушности или прецизније до „хладнокрвне сарадње“ свих слојева друштва тог режима⁸⁴ и нарушавања праведне равнотеже.

4. ЗАКЉУЧАК

Кривица за ограничен домен примене праведне равнотеже налази се не само код оних који се „залажу“ за злочин већ и код оних који тај злочин својим равнодушним ставом омогућавају, јер „У расправама о тим питањима, и посебно у свеопштој моралној осуди нацистичких злочина, скоро увек се превиђа да прави морални проблем није проистекао из понашања нациста, већ из понашања оних који су се само „прилагодили“, а нису деловали из уверења“⁸⁵ Та равнодушност и негирање постојања другог, доводи до ограниченог домена деловања праведне равнотеже, јер тај други нисам ја, те према томе није

⁸⁰ Х. Арент, *О насиљу*, 46.

⁸¹ Ibid., 47.

⁸² Хана Арент, *Мишљење и делање у мрачним временима*, Пешчаник, Београд, 2023, 38.

⁸³ Ibid., 85.

⁸⁴ Ibid., 86.

⁸⁵ Х. Арент, *Мишљење и делање у мрачним временима*, 86.

ни битно шта му се дешава. И ово иде све дотле док се не деси нама, а онда ствар изгледа мало другачије.

Морал се не може срзати „на пуки скуп *mores* – манира, навика, конвенција које се по вољи могу мењати“⁸⁶ јер то води несигурности, која води злочину без казне, односно то је производ „неспособности цивилизоване судске процедуре“ да са таквим злочинима „изађе на крај у правној форми“.⁸⁷ Из тог разлога и „Непорецива величина правосуђа лежи у томе што оно мора да усмери пажњу на појединачну особу чак и у овом времену масовног друштва...“⁸⁸ Равнодушност је највернији сарадник злочина јер „Den Begriff der Tugend wurde kein Mensch haben, wenn er immer unter lauter Spitzbuben ware“.⁸⁹ Опасност баш лежи у овој поставци јер покорност претпоставља следеће „Ја сам законодавац; грех или злочин не могу више бити дефинисани као непослушност према законима неког другог већ, напротив, као одбијање да се придружим законодавцима света“.⁹⁰ Али ко је тај који себи може дати улогу „законодавца света“? Да ли је то превише нарцисоидно себе тако посматрати? Изгледа да је историја потврдила да сви они који су себе видели као „законодавца света“ нису били ништа друго до увод у злочин. Ово нажалост личи на случај када злочинац сазна да је оно што је некада називао својом дужношћу сада ј злочин, али он то мирно прихвата као да је „посреди обична промена неког језичког правила“.⁹¹ Што нас наводи на закључак „Добра савест постоји само као одсуство рђаве“.⁹² Као одговор на равнодушност, појављује се оно што Мартин Хајдегер назива „олујом мишљења“.⁹³ Ако ове олује нема како ће убица и лажов који воли себе, бежати од себе, што је заправо увод у време „кад је било само кривде, без ограничења“.⁹⁴ Камуфлажа оваквог стања долази од стране власти путем језика којим се ово стање представља као најбоље могуће.

ЛИСТА РЕФЕРЕНЦИ

Arendt Hannah, *Ljudi u mračnim vremenima*, TIM press, Zagreb, 2019.

Арент Хана, *О насиљу*, Нова српска политичка мисао, 2002.

Арент Хана, *Мишљење и делање у мрачним временима*, Пешчаник, Београд, 2023.

⁸⁶ Ibid., 87

⁸⁷ Ibid., 88.

⁸⁸ Ibid., 89.

⁸⁹ Ibid., 92.

⁹⁰ Ibid., 98.

⁹¹ Ibid., 157.

⁹² Ibid., 158.

⁹³ Ibid., 170.

⁹⁴ Hannah Arendt, *Ljudi u mračnim vremenima*, TIM press, Zagreb, 2019, 8.

- Aristotel, *Nikomahova etika*, Sveučilišna naklada Liber, Zagreb, 1982.
Аристотел, *Реторика 1,2,3*, Независна издања, Београд, 1987.
Брох Херман, *Писма Немачкој 1945-1949*, Светови, Нови Сад 1994.
Валтер Роберт, *Три прилога класичној теорији права*, Досије, Београд, 1999.
Ђурић Милош, *Из историје античке филозофије*, Службени лист СРЈ, Београд 1996.
Kant Immanuel, *Metafizika čudoređa*, Matica hrvatska, Zagreb, 1999.
Келзен Ханс, *Шта је право*, Филип Вишњић, Београд, 1998.
Павле, Други, Јован, *Сећање и идентитет*, Београд, 2008.
Радбрух Густав, *Филозофија права*, НОЛИТ, Београд 1980.
Радбрух Густав, *Правни и друшћени афоризми*, Досије, Београд 2007.
Сарт Жан-Пол, *Размишљања о јеврејском питању*, Паидеиа, Београд, 2009.
Segev Tom, *The Seventh Million*, Henry Holt and Company, New York, 2000.
Фај Жан-Пјер, *Талијански језици*, Издавачка књижарница Зорана Стојановића, Нови Сад, 2014.
Хераклит, *Фремени*, Модерна, Београд, 1990.

Marko S. Trajković
University of Niš
Faculty of Law Niš
marko@prafak.ni.ac.rs
ORCID ID: 0000-0001-5302-918X

Dragiša S. Drakić
University of Novi Sad
Faculty of Law Novi Sad
D.Drakić@pf.uns.ac.rs
ORCID ID: 0000-0002-5248-6562

Limited Domain of Fair Balance in Legal Order

Abstract: *The limited scope of justice and fair balance in the legal order is a direct result of the inability to precisely define what justice is, as well as the inability to avoid the pitfalls of empty linguistic formulas. This danger is even more pronounced when these empty formulas appear in regulations with an imperative character, especially in the domain of criminal law. In this way, a legal regulation can fix an evil that can later be justified by the same legal regulation. This is how we came to complete legal systems that can be called evil in themselves. The crime that resulted from the disturbed balance was also the cause of indifference to individual suffering. Then both the legislation and the judiciary failed and remained silent in the face of crimes, and thus the human balance was disturbed. This disturbed balance was the cause of new crimes, before which conscience recoiled and left a very good breeding ground for crime. From this it can be seen that silence in the face of crime and its legalization has never led to good. Good has not disappeared completely, but rather has been suppressed by the force of violence and remained on the margins of society, which could no longer distinguish between good and evil.*

Keywords: *law, criminal law, balance, justice, legal certainty, language.*

Датум пријема рада: 10. 03. 2025.

Датум прихватања рада: 04. 04. 2025.